

вальді, для виробництва тієї ж кількості гвинтівок.

22 вересня 1942 р. під тиском А. Шпеера вийшов наказ Гітлера, який дозволяв Головному адміністративно-економічному управлінню СС (ВФХА) здавати в оренду в'язнів концтаборів німецьким приватним фірмам та концернам. Плата, яку вносили німецькі підприємці до каси СС за використання кваліфікованого робітника, складала 6 райхсмарок, а за некваліфікованого або жінку – 4 райхсмарки на день.

Кількість ув'язнених у концентраційних таборах швидко зростала. Так, у вересні 1942 р. їх було 110 000, а вже у квітні 1943 р. – 203 000. У серпні 1944 р. кількість в'язнів зросла до 524 268, а на початку 1945 р. досягла 714 000 при 30–40 тис. охоронців з шуцбатальйонів СС «Мертва голова» та «травників». У своїй промові 25 травня 1944 р. перед аудиторією юристів Гімлер заявив, що у концентраційних таборах знаходиться 50 000 німців та 300 000 іноземців. Улітку 1943 р. 15% зареєстрованих ВФХА в'язнів були зайняті в обслуговуванні таборів, 22% були визнані непридатними до праці. Решта 63% (приблизно 100 000) були розподілені на роботах у будівельних проектах СС, компаніях, які належали СС, та приватних фірмах і концермах. На той час 20 головних концентраційних таборів мали разом 165 філій, з яких 130 знаходилися в межах Райху. Крім концтаборів на 5 квітня 1944 р. у підпорядкуванні СС знаходилося 165 робочих таборів, 130 з яких знаходилися на території Німеччини.

Віктор Клець (Дніпропетровськ)

Діяльність команди К. Штумпа на території окупованої України

Готуючись до війни в Європі та проти Радянського Союзу зокрема, нацистська Німеччина розробляла не лише плани ведення бойових дій, а й заходи щодо організації життя на окупованій території. Важливе місце у цих заходах посідала політика нацистів стосовно різних національних груп.

Природно, що в першу чергу нацисти передбачали спиратися на етнічних німців у країнах Європи. Ще в програмі НСДАП, прийнятій 1920 р., одне із завдань виглядало так: «Ми вимагаємо об'єднання усіх німців у велику Німеччину на основі права народів на самовизначення».

Особливі надії нацисти покладали на етнічних німців і при нападі на СРСР. По-перше, була надія на них як на «п'яту колону». По-друге, нацисти планували розселити на території України німецьких колоністів.

Але німецькі колоністи проживали тут ще з кінця XVIII ст. І саме спираючись на них, легше було почати створення цих колоній.

За результатами перепису населення 1937 р. на території України проживало 410 880 німців. У ході репресій передвоєнних років їхня кількість скоротилася. Крім того, з початком війни значна частина німців лівобережжя була переселена до східних районів країни. Однак восени 1941 р. на території України (без урахування територій, які увійшли до складу Трансністрії) залишалось 163 тис. етнічних німців.

Інтерес до історії та долі етнічних німців на території колишньої Російської імперії в Німеччині з'явився давно. 1917 р. у Штутгарті був заснований Німецький закордонний інститут, завданням якого були дослідження німецької культури за межами Німеччини. Одним із співробітників цього інституту став уродженець німецької колонії Олександр Гільф під Одесою Карл Штумп. Робота з вивчення етнічних німецьких меншин активізувалася після приходу нацистів до влади. 1938 р. К. Штумп очолив створений в результаті об'єднання Союзу російських німців та Німецького закордонного інституту Дослідницький заклад для російських німців.

Після нападу Німеччини на Радянський Союз 1941 р. з представників цього закладу була створена спеціальна команда під керівництвом К. Штумпа для збирання та вивчення документів і матеріалів, що стосувалися історії російських німців. До складу команди увійшла значна кількість уродженців СРСР. Офіційно команду було засновано у жовтні 1941 р. Місцем її базування став Дніпропетровськ. Цей вибір був визначений тим, що на території Дніпропетровської, а також сусідніх Запорізької, Донецької, Херсонської областей розташовувалась велика кількість німецьких колоній, саме в Дніпропетровську в XIX ст. знаходилась Контора опікунства над іноземними поселенцями.

Команда займалась переважно вивченням архівних документів, збирала відомості генеалогічного характеру, готувала аналітичні матеріали, проводила опитування місцевого населення тощо. Всі дані вносились до так званих «сільських журналів». Ці журнали є дуже важливим джерелом для вивчення міжвоєнної історії не лише німецького населення, а й України в цілому. В них відображено відомості генеалогічного характеру, відомості про релігійне життя німців, сферу освіти, діяльність німецьких колгоспів, репресії серед німецького населення, зміна чисельності в німецьких поселеннях та багато іншого цікавого матеріалу. На жаль, після перебазування команди 1943 р. до Житомиру вони були вивезені і більша їх частина загубилася. Хоча вже після війни Штумпом була написана низка праць, які спиралися на матеріал, зібраний у роки війни.

З усім тим певна частина цих журналів збереглася у ЦДАВО України.

ни. Документи цього ж архіву дають змогу дослідити географію діяльності команди. Збереглися, зокрема, звіти про поїздки в поселення Волині, в районах Кривого Рогу, Одеси та Миколаєва, Кременчука та Києва, Дніпропетровська, в районі Бердичева, Молочанські колонії та інші регіони України. У звітах є також відомості про облаштування німецьких колоній, характерні особливості німецьких житлових та господарчих будівель. Велику увагу приділено питанням стосунків німецького та українського населення.

Діяльність команди супроводжувалася певними складнощами. Серед них головною було те, що українськими німцями в період окупації займалися паралельно дві структури – команда Штумпа та «Фольксдойче Мітельштелле», які знаходилися під керівництвом двох різних структур – Міністерства окупованих східних територій на чолі з А. Розенбергом та СС райхсфюрера Г. Гімлера. Крім того, свою лінію намагався проводити і райхскомісар України Е. Кох.

Юрій Котляр (Миколаїв)

Богданівська трагедія – Голокост проти єврейського населення

Події, пов'язані з масовим знищенням єврейського населення в часи Другої світової війни, є однією з найбільш трагічних сторінок світової та вітчизняної історії. Вони отримали назву Голокост. Усім відома трагедія Бабиного Яру в Києві, де за два дні, 29–30 вересня 1941 року, було розстріляно 33 770 мирних жителів, головним чином євреїв. Але мало хто знає про не менш страшні події в с. Богданівка, Доманівського району, Миколаївської області, де за різними відомостями було знищено понад 115 тис. осіб, з них 54–55 тис. – мирного єврейського населення.

На початку листопада 1941 р. у Богданівку під конвоєм румунських жандармів почали прибувати групами мирні радянські громадяни, в основному єврейської національності, які зганялися сюди за наказом румунської окупаційної влади з Одеси, вінницьких таборів і Молдавської РСР. Колони приречених на загибель прибували у Богданівський табір упродовж грудня 1941 – січня 1942 рр. Маршрут більшості приречених проходив з Румунії і Молдавії через Одесу. Тут приєднувалися єврейські мешканці Одеської області, і колони йшли на Березівку, а потім – Доманівку і Богданівку. Знесилених людей, що пройшли сотні кілометрів без їжі і води, румунська охорона вела до місця страти двадцять три дні. Тих, що відставали, вбивали на місці. Шлях Одеса–Березівка–Доманівка–Богданівка називали «Дорогою смерті».